

Гуткевич Світлана Олександрівна
Веклич Владислав Олександрович
Оніщенко Ірина Григорівна
Сидоренко Павло Олександрович
Тараненко Ганна Геннадіївна
Занозовська Оксана Григорівна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Монографія

Том I

За загальною редакцією д.е.н., проф. С.О. Гуткевич

Київ 2015

ББК 346.5

Т

*Рекомендовано до друку
на засіданні кафедри міжнародної економіки
Національного університету харчових технологій
Протокол №10 від 12.06.15*

Рецензенти:

*Коденська М.Ю. – д.е.н., проф., заслужений економіст України
Дмитренко Г.В. – д.н.держ.упр., проф.
Семчик О.О. – к.ю.н., ст.н.с.*

Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Монографія / [С.О.Гуткевич, В.О.Веклич, І.Г.Оніщенко та інші]. – К.: 2015. – 310 с.- Т.1.

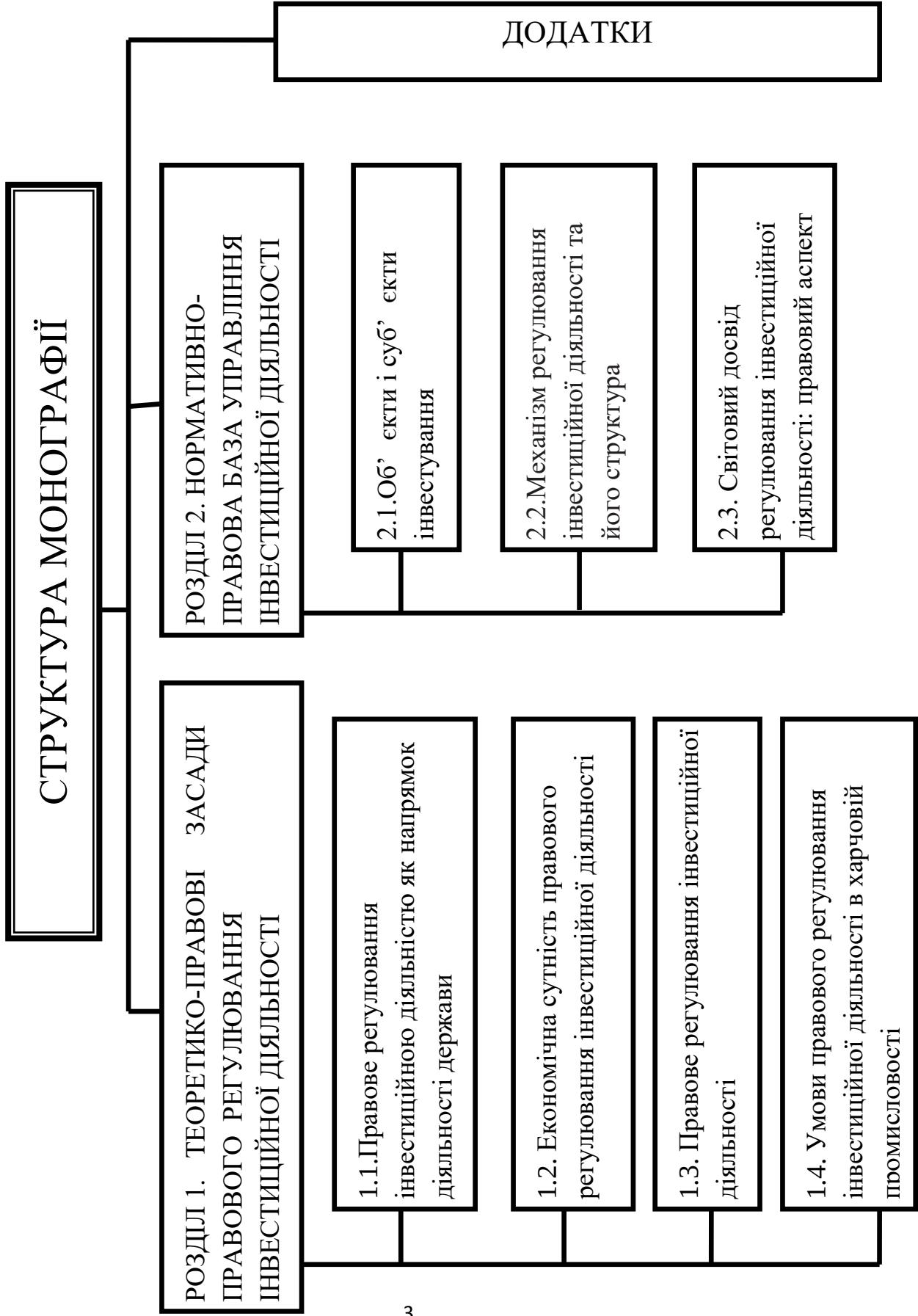
У монографії подано теоретичні відомості щодо правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Розглянуто його умови та особливості. Особливістю дослідження є те, що при розгляді правового регулювання інвестиційної діяльності автори виходили з сучасного розуміння його економічної сутності. Також зацентовано увагу на об'єктах і суб'єктах інвестування, механізмі регулювання інвестиційної діяльності, зокрема її правовому аспекті.

Видання призначене для науковців, викладачів, студентів, котрі вивчають інвестиційну діяльність або проблеми правового регулювання у відповідній сфері.

This monograph contains theoretical information on the legal regulations of investment activities considering its terms and features in Ukraine. The peculiarity of the research is that considering the legal regulation of investment activity authors based it on the understanding of modern economic entity. Also special attention was paid to the objects and subjects of investment, the mechanism of regulation of investment activity, including its legal aspect.

The publication is intended for researchers, teachers, students, who are studying or investment problems of legal regulation in this area.

© С.О.Гуткевич, В.О. Веклич, І.Г.Оніщенко,
П.О.Сидоренко, Г.Г.Тараненко, О.Г. Занозовська
©2015

ЗМІСТ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	7
ВСТУП.....	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	11
1.1. Правове регулювання інвестиційною діяльністю як напрямок діяльності держави.....	11
1.2. Економічна сутність правового регулювання інвестиційної діяльності.....	21
1.3. Правове регулювання інвестиційної діяльності.....	33
1.4. Умови правового регулювання інвестиційної діяльності в харчовій промисловості.....	41
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	61
2.1. Об'єкти і суб'єкти інвестування.....	61
2.2. Механізм регулювання інвестиційної діяльності та його структура.....	103
2.3. Світовий досвід регулювання інвестиційної діяльності: правовий аспект.....	143
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	170
Деякі коментарі до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» (№ 3480-ІУ від 23 лютого 2006 року).....	175
Закон України «Про інвестиційну діяльність».....	187
Закон України «Про режим іноземного інвестування».....	197
Закон України «Про усунення дискримінації в оподаткуванні суб'єктів підприємницької діяльності, створених з використанням майна та коштів вітчизняного походження».....	205
Закон України «Про захист іноземних інвестицій на Україні».....	207
Закон України «Про інститути спільного інвестування».....	209
Закон України «Про захист економічної конкуренції».....	274
Закон України «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць».....	284

Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку відбору, схвалення і реєстрації інвестиційних проектів у пріоритетних галузях економіки та вимог до таких проектів від 14 серпня 2013 р. № 715.....	295
Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» від 14 серпня 2013 р. № 843-р.....	299
Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 12.12.2013 № 1474 Про затвердження форми реєстраційної картки інвестиційного проекту у пріоритетній галузі економіки».....	300
Роз'яснення Міністерства юстиції України від 08.05.2012 "Інвестиційне законодавство: стан, проблеми, перспективи"	304

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМК - Антимонопольний комітет України
АПК – агропродовольчий комплекс
АРК – Автономна Республіка Крим
БАГІ - Багатостороннє агентство гарантії інвестицій при Світовому Банку
ВВП – внутрішній валовий продукт
ГК - Господарський кодекс України
Держкомстат - Державний комітет статистики України
Держспецзв’язок - Державна служба спеціального зв’язку та захисту інформації України
ДКЦПФР - Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку
ЄС – Європейський Союз
ЄС - Європейський Суд
КМУ - Кабінет Міністрів України
Міжрегіонбуд - Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України
Мінекономіки – Міністерство економіки України
Мінфін – Міністерство фінансів України
Нацбанк – Національний банк України
НДДКР - науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи
ОЕСР - Організація Економічного Співробітництва та Розвитку
ПДВ - податок на додану вартість
ПП - прямі іноземні інвестиції
ПФГ - промислово-фінансові групи
С/В/ЕЗ - спеціальні (вільні) економічні зони
СБУ – Служба безпеки України
Сертифікат ФОН - сертифікат фонду операцій із нерухомістю
СТП - спільна торговельна політика ЄС
ТПР - території пріоритетного розвитку

ЦК України – Цивільний Кодекс України

ВІТ - двосторонні інвестиційні угоди

FATF (Financial Action Task Force) - Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів

FTA - угоди про вільну торгівлю з інвестиційними блоками Литви

НАССР (Hazard Analysis and Critical Control Points) – система, що дозволяє гарантувати виробництво безпечної продукції через контроль небезпечних чинників

LVPA - Литовське агентство підтримки підприємництва

ВСТУП

Назва монографії визначається темою наукового дослідження кафедри міжнародної економіки Національного університету харчових технологій «Міжнародний досвід інвестиційної діяльності харчової промисловості та його адаптація до умов України».

В I томі монографії «Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні», мета якої визначається актуальністю дослідження, що посилюється у зв'язку з необхідністю активізації інвестиційної діяльності в Україні, досліджено умови та особливості правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Про актуальність дослідження свідчить наявність науково-практичних розробок, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості в умовах глибоких суспільних трансформацій ринку.

Для економіки України, окремих її галузей, зокрема і для харчової промисловості, стратегічно важливим питанням є створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів, від реалізації якого залежать динаміка економічного розвитку галузей та можливість їх подальшої модернізації, шляхом активізації інвестиційної діяльності, що стане реальним кроком для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товарів, продуктів харчування, зростання продуктивності праці, нарощення ринкової вартості бізнесу підприємств та вирішення соціальних проблем країни.

Розвиток галузей економіки забезпечується державою шляхом стабілізації законодавчої і нормативної бази з метою забезпечення сприятливих умов розвитку підприємництва, невтручання органів державної виконавчої влади в господарську діяльність суб'єктів підприємництва, стимулювання розвитку приватної ініціативи як основного фактору ефективного виробництва, забезпечення всім суб'єктам господарювання

захисту прав власності на землю, майно, результати своєї праці та інтелектуальну власність, підтримки заходів по реформуванню галузей економіки, розвитку інфраструктури ринків, реалізації програм по соціальному захисту населення і забезпечення виробництва конкурентоздатної продукції. Саме таким чином сконцентровуються всі ресурси на вирішенні основних завдань, що стоять перед державою, тобто забезпечення, перш за все, законності і правопорядку захисту власності громадян, їх особистої безпеки, гарантованої оплати праці, освіти.

Держава регулює визначає і контролює основи правові основи ринкових відносин. Як показує світовий досвід, іноземний капітал у формі інвестицій надходить, перш за все, в ті країни, в яких створена стабільна і ефективна законодавча база відносно режиму залучення і використання іноземних інвестицій. Розвиток ідей, викладених у монографії, в подальшому сприятиме налагодженню системи інвестування відповідно до європейських стандартів та сприятиме залученню ширших кіл інвесторів до активної діяльності у межах економічного середовища України.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Правове регулювання інвестиційною діяльністю як напрямок діяльності держави

Щодо поняття «правове регулювання» (від лат. *regulare* – спрямовувати, впорядковувати) зазначимо наступне. Це один із засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх впорядкування в інтересах людини, суспільства та держави [12]. Механізм правового регулювання – це взята в єдності система правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правовий порядок. Відтак, правове регулювання іноземних інвестицій – це здійснюване державою за допомогою права (галузей права) і сукупності нормативно-правових засобів упорядкування суспільних відносин, об'єктом яких є іноземні інвестиції, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

На підставі визначень цих двох понять маємо, що правове регулювання у широкому юридичному сенсі — це упорядкування суспільних відносин здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток.

Держава забезпечує життєдіяльність суспільства як системи через використання влади, а право — через нормативне регулювання. Останнє споконвічне покликане бути стабілізуючим і заспокійливим фактором завдяки принципам волі і справедливості, які містяться у ньому.

Поняття «Правове регулювання» ширше від поняття «Законодавче регулювання», оскільки об'єм [джерел права](#) перевищує власне законодавчі джерела.

Ознаки правового регулювання:

- правове регулювання — різновид соціального регулювання;
- за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми, яка має споконвічно державно-владний характер, тобто в юридичних нормах держава вказує міру можливої та належної поведінки;
- правове регулювання має конкретний характер, тому що завжди пов'язане з реальними відносинами;
- правове регулювання має цілеспрямований характер — спрямоване на задоволення законних інтересів суб'єктів права;
- правове регулювання здійснюється за допомогою правових засобів, які забезпечують його ефективність;
- правове регулювання гарантує доведення норм права до їх виконання.

Сфера правового регулювання — це сукупність суспільних відносин, яку можна і необхідно впорядкувати за допомогою права і правових засобів. Інакше: сфера правового регулювання — галузь соціального простору, яка охоплена правом. Це, насамперед, суспільні відносини — економічні, політичні, соціально-культурні. Йдеться про ті суспільні відносини, функціонування яких неможливо без використання правових засобів.

Не все в суспільних відносинах урегульовано правом. Наприклад, не регулюються правом: в галузі економічних відносин — процеси виробництва; в галузі політичних відносин — розробка програм і статутів партій; в галузі духовно-культурних — релігійні відносини та ін. Скласти сферу правового регулювання можуть лише відносини, що піддаються

правовому регулюванню. Право регулює конкретні, найсутнісніші, глобальні відносини, що проходять через волю і свідомість людей.

При встановленні сфери правового регулювання слід виходити не стільки із класифікації суспільних відносин (економічних, політичних тощо), скільки із матерії самого права як нормативного регулятора, цілеспрямованість якого — порядок у суспільстві.

Класифікація сфер правового регулювання:

1. За принципом співвідношення можливого і необхідного

- сфера можливого правового регулювання — галузь суспільних відносин, яка може бути врегульована правом;
- сфера необхідного правового регулювання — галузь суспільних відносин, яка повинна бути врегульована правом.

2. За характером юридичної діяльності

- сфера законодавчого регулювання — галузь суспільних відносин, фактично регламентована правовими нормами (законодавча діяльність);
- сфера регулювання, що реалізує право — галузь громадського життя, в якій фактично здійснюються правові норми (діяльність, що реалізує право).

3. За певними блоками суспільних відносин

- сфера економічних, головним чином [майнових](#), відносин: виробництво, обмін, розподіл. Ці відносини (власності, розподілу, обміну, оплати праці тощо) складають економічну основу суспільства, його каркас і потребують упорядкування;
- сфера політичних, головним чином управлінських, відносин усередині країни і на міжнародній арені. Ці відносини (управління справами суспільства і держави з боку громадян, держави, її органів) складають політичну основу суспільства, охоплюють три гілки державної влади — законодавчу, виконавчу, судову. Управління

суспільством здійснюється за допомогою механізму субординації (панування — підкорення). У тій частині, де управлінські відносини збігаються з майновими (управління економікою), вони належать до першого блоку;

- сфера соціально-культурних, у тому числі особистих немайнових, відносин належить до галузі, охорони здоров'я, освіти, культури, науки, соціального забезпечення. Її складають відносини (з приводу освіти, медичної допомоги, наукової діяльності, заняття спортом тощо), що регулюються правом і не входять до сфери економічних і політичних відносин, впливають із охорони і захисту особистих прав і гідності громадян;

- сфера судових і правоохоронних відносин, тобто відносин, пов'язаних з охороною (відверненням і припиненням порушень) суспільного порядку. Боротьбу з правопорушеннями насамперед ведуть такі органи держави, як органи внутрішніх справ, прокуратура, суд.

Сфера правового регулювання піддається зміні: залежно від завдань змінюється зміст правового регулювання, звужується або розширюється його сфера.

Урегульованість правом поведінки людей відбувається через впровадження правових відносин у певну сферу людської діяльності.

Основні напрямки правового регулювання:

- закріплення і охорона нових суспільних відносин. Наприклад, в Україні на конституційному рівні закріплені право на свободу об'єднання в політичні партії і громадські організації, право на підприємницьку діяльність, право приватної власності; охорона довкілля, винаходу, авторства тощо;

- заборона певних суспільних відносин і поведінки
- зміна характеру відносин у певній сфері.;

- стимулювання розвитку певних суспільних відносин;
- сприяння (за допомогою нових законів) виникненню і формуванню нових відносин і суспільних явищ.

Пріоритетні напрямки правового регулювання:

- у сфері економічних, майнових відносин — сприяння розвитку ринкових відносин, додержання рівності форм власності (державної, приватної, комунальної);
- у політичній сфері — сприяння розвитку в цивілізованій формі політичного плюралізму за умови додержання громадянського миру і злагоди;
- у сфері управлінських відносин — сприяння ефективній роботі управлінського апарату без збільшення його штату;
- у сфері охорони суспільного порядку — боротьба з корупцією та іншими правопорушеннями, охорона і захист прав і свобод людини і громадянина.

Методи правового регулювання.

Метод правового регулювання — це підхід до впорядкування певного роду суспільних відносин, що зумовлює використання певних юридичних засобів. Як відомо, суспільні відносини є досить різними і неоднорідними за своїм складом, учасниками, причинами їх виникнення та припинення. А отже, ми стикаємося з проблемою, що один і той самий метод не в змозі забезпечити регулювання всіх сфер суспільних відносин. Метод правового регулювання характеризується трьома основними чинниками:

- порядок установлення прав та обов'язків
- ступень їхньої визначеності і самотійності дії суб'єктів
- шляхи забезпечення прав і обов'язків

1. Імперативний метод (метод владних вказівок) — це один із основних методів правового регулювання, який передбачає категоричну та детальну регламентацію поведінки учасників правових відносин. Він спирається на

субординації і підпорядкуванні, а також використовується для регулювання найбільш значущих для [держави](#) інтересів. В імперативному методі правового регулювання ширшим є застосування встановлення обов'язків, обмежується державою ініціатива суб'єктів суспільних відносин, серед юридичних документів, в основному, переважаючими є акти одностороннього волевиявлення, а правова регламентація має загальний характер. Завдяки властивостям вказаного методу, регулюється службова, управлінська, або інша діяльність держави, територіальних громад, місцевих органів самоврядування. Імперативний метод є характерним для [публічного права](#), оскільки він виходить з того, що одні суб'єкти підпорядковуються іншим, тобто в регулюванні суспільних відносин між державою – з одного боку та [громадянами](#) і їх [організаціями](#) – з іншого. Регулюючи відносини такого роду, держава наділяє владними повноваженнями одних суб'єктів (посадових осіб), а на інших учасників суспільних відносин воно покладає певні обов'язки, за дотриманням яких пильно стежать [державні органи](#), що наділені відповідними повноваженнями. Серед юридичних фактів переважають акти рішення однієї сторони (наприклад, адміністративні накази). Характерними рисами імперативного методу є:

- Суворі підлеглість одних суб'єктів іншим
- Виконавська дисципліна
- Прямі виконання вказівок [юридичними](#) та [фізичними особами](#)

Імперативний метод також супроводжують – зобов'язання (право покладає на особу обов'язку активного типу, що спонукає її до вчинення певних юридично значущих дій) та заборони ([право](#) покладає на особу юридичний обов'язок пасивного типу, згідно з яким він не має вчиняти певні юридичні дії). Зміст певної норми доходить до учасників однакових відносин певного типу зверху, від [державних органів](#), що наділені нормотворчими повноваженнями і, як наслідок, характер таких відносин між особами

перетворюється на відносини підпорядкованості. Цей метод є найбільш характерним для [кримінального](#), [адміністративного](#), [конституційного права](#) та ін. Завдяки зазначеним властивостям імперативний метод також називають – авторитарним чи методом владних підкорень.

2. Диспозитивний метод – це один із методів правового регулювання, який передбачає впорядкування суспільних відносин за допомогою дозволів, які передбачають вільну саморегуляцію суб'єктами власної поведінки, на основі принципів права.

В даному методі більша перевага надається дозволу, а не зобов'язанню та заборонам, в такому випадку учасники суспільних відносин можуть відступати від визначених у правових актах варіантів поведінки, і самі можуть вирішувати свою роль участі в таких відносинах, а право визначає лише найважливіші моменти їх взаємодії. Диспозитивний метод ґрунтується на рівноправності і незалежності сторін один від одного, він передбачає вільну саморегуляцію суб'єктами своєї поведінки, але встановлює межі і процедури такої саморегуляції. Він є характерним для [приватного права](#), тому що наділяє самостійністю певну особу у виборі варіанта поведінки, [право](#) визначає найбільш важливі аспекти його взаємодії. Диспозитивний метод здійснюється шляхом:

- Установлення правил, що встановлюють межі дозволеної поведінки
- Субсидіарних правил, які застосовуються тільки в тому разі, якщо особи не домовилась про встановлення певних правил між собою (не забажали або забули їх встановити)
- Правил, що закріплюють принципи правового регулювання певної сфери суспільних відносин.

У цьому випадку, держава поважає автономію суб'єктів, виходить з того, що їм краще відомі особливості відповідних суспільних відносин, визначає можливість децентралізованого правового регулювання. Цей метод

правового регулювання, як правило, реалізується у приватно-правових галузях ([цивільне](#), [сімейне](#), [трудове право](#)), але він є характерним і для [земельного права](#), який базується на юридичній рівності сторін у майнових аграрних відносинах. Поряд з основними методами можуть застосовуватися і додаткові, найпоширенішими серед яких є методи рекомендаційний та заохочення.

3. Рекомендаційний метод – це метод правового регулювання, який полягає у наданні учасникам правових відносин вказівок, що не несуть в собі обов’язкової юридичної сили, стосовно прийнятої для суспільства для суспільства, ефективної поведінки.

Суб’єктам не забороняється обирати той варіант поведінки, який на їхню думку є найбільш правильним, або використати той варіант, що був рекомендований вказівкою, частково. Прикладом застосування цього методу може слугувати розроблення уповноваженими державними органами певних трудових договорів ([контрактів](#)) між [роботодавцем](#) та [працівником](#), які сприяють усуненню виникнення всіляких непорозумінь між ними.

4. Заохочувальний метод – це метод правового регулювання, який передбачає створення таких умов, за наявності яких вибір суб’єктом певного варіанта юридично значущої поведінки надасть йому додаткових матеріальних (наприклад, [премія](#)) або нематеріальних благ (додаткові дні [відгулу](#)).

Метод використовує стимулювання за допомогою комплексного застосування різних способів правового заохочення такої поведінки суб’єктів, яка є найбільш бажаною для досягнення цілей, що поставлені державою. ^[3]

Отже, зазначені вище методи правового регулювання містять у собі суттєво різні підходи до впорядкування і організації певної сфери суспільних відносин, а тому не один метод не може використовуватися для врегулювання різних сфер соціальної діяльності суб’єктів.

Важливим для нашого дослідження є також поняття «межі правового регулювання іноземних інвестицій». Зміст якого слід розуміти як сукупність суспільних відносин, яку можна і необхідно впорядкувати за допомогою права і правових засобів. Тобто це оптимальна повнота юридичного впорядкування суспільних відносин [13]. Звичайно, правове регулювання іноземних інвестицій не може виходити за межі відносин, що регулюються законодавством. Коло таких відносин найбільш чітко окреслено статтею 1 Цивільного кодексу України. Зокрема, відповідно до ч.1 статті 1 Цивільного кодексу України цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Тобто відносини права власності та цивільного обігу [7]. Однак всі загальні положення, які регулюють відносини з приводу іноземних інвестицій (в тому числі й цивільно-правові за своїм змістом) викладені саме в Господарському кодексі України. Це, в свою чергу, означає, що спеціальні закони та підзаконні акти, що регулюють інвестиційну діяльність є спеціальними актами господарського, а не цивільного законодавства, завданням якого посеред усіх також і є, бути на сторожі інтересів конкретних осіб-іноземців, які зацікавлені інвестувати у вітчизняні галузі економіки.

Традиційно до системи правового регулювання відносин в сфері іноземних інвестицій включають Закони України, укази Президента України, Постанови Уряду, накази відповідних інституцій, які організаційно керують інвестиційним процесом. Найбільш вагомими у законодавчій базі державного регулювання іноземних інвестицій є: Закон України «Про інвестиційну діяльність» (перший нормативний акт, у якому викладено загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності на території України), Закон України «Про захист іноземних інвестицій» та Закон України «Про режим іноземного інвестування». Особливістю державного правового регулювання діяльності інвесторів на території України є те, що поряд із

зазначеними Законами, які регламентують виключно інвестиційну сферу в нашій державі, використовують положення низки міжгалузевих Законів та підзаконних нормативних актів, а також те, що законодавча база у сфері регулювання інвестиційної діяльності з року в рік змінюється, впливаючи на притік (відтік) іноземних інвестицій та на варіацію рівня ефективності їх використання. Зокрема, це стосується: ускладнення (спрощення) процедури внесення іноземних інвестицій; дозвільної системи; надання (або скасування) податкових пільг для іноземних інвесторів; конкретизації напрямків вкладень інвестицій та обмежень (заборони) діяльності іноземних інвесторів в окремих сферах економіки; гарантування незмінності законодавства щодо діяльності нерезидентів протягом тривалого періоду; обґрунтування відміни наданих гарантій та ін.

Господарський кодекс України прийнятий 16 січня 2003 р., як уже зазначалося, регулює найбільш широке коло питань, пов'язаних із іноземними інвестиціями. Він визначає поняття іноземного інвестора, види іноземних інвестицій, форми здійснення іноземних інвестицій (ст. 390–392), принципи оцінки іноземних інвестицій, доповнює поняття «правового режиму іноземних інвестицій», встановлює правові норми «державної реєстрації іноземних інвестицій», діяльності суб'єктів господарювання з іноземними інвестиціями в Україні» (ст. 393, 394, 396). Також визначає мінімальні частки іноземних інвестицій в статутному фонді підприємства з іноземними інвестиціями – 10 % (ст. 396) та затверджує наступні гарантії здійснення іноземних інвестицій (ст. 397), переказу та використання доходів від іноземних інвестицій іноземним інвесторам у разі припинення інвестиційної діяльності (ст. 398) тощо [1].

Загалом правники-дослідники називають досить різну кількість нормативно-правових актів діючої вітчизняної системи правового регулювання відносин в сфері іноземних інвестицій. Від однієї - двох сотень до майже тисячі. Тому твердо стверджувати, що українське інвестиційне

законодавство складається із певної системної і чіткої сукупності нормативно-правових актів, можемо досить умовно.

По-перше, інвестиційне законодавство України, незважаючи на значну кількість ініціатив у необхідному напрямі, все ще залишається далеким від досконалості.

По-друге, велика кількість законодавчих актів та нормативних документів, виданих різними органами та гілками влади, суттєво ускладнює орієнтування у великому законодавчому просторі.

По-третє, надто часті зміни законодавства (навіть задля його поліпшення) знижують інвестиційні рейтинги нашої держави – адже однією з основних вимог потенційних інвесторів є стабільність законодавства, а їй аж ніяк не сприяють різкі стрибки та радикальні заходи, навіть зроблені з найкращими намірами.

Наразі ми розглянули характерні проблеми правового регулювання, які стосуються загальнодержавного рівня інвестиційної діяльності. Безперечно вони зумовлюють відповідний стан інвестиційної активності загалом в країні, в її окремих галузях економіки, в харчовій промисловості у тому числі.

1.2. Економічна сутність правового регулювання інвестиційної діяльності

Створенню сприятливого інвестиційного клімату галузей промисловості України, і відповідно підвищенню конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств на міжнародних ринках, перешкоджає нестача необхідних для забезпечення стабільного функціонування правового поля екстернальних інституцій, що гарантувало б дієвість антимонопольного законодавства, дотримання контрактних зобов'язань, права власності й т. ін.

Разом з цим, створення сприятливого інвестиційного клімату також залежить від ефективності застосування інструментів залучення іноземних

інвестиційних потоків в економіку України. Наприклад таких, як залучення інвесторів на умовах здійснення угод злиття та поглинання, які в міжнародній практиці залишаються одним із перспективних напрямів інвестиційного розвитку галузей економіки, нарощування їх стратегічного потенціалу.

Однак ці питання в практичній площині вирішувалися б швидше і набагато ефективніше в разі досягнення консенсусу науковцями різних галузей знань (зокрема економістами та правниками) щодо розуміння питання інвестицій як категорії наукового дискурсу.

Так, наразі маємо, що «інвестиції» як економічна категорія у підходах вчених трактується в ряді публікацій по-іншому і має деякі особливості у визначеннях.

У вузькому значенні **інвестиція, капітальні вкладення** (від [лат. invest](#), вкладення коштів) – це [господарська операція](#), яка передбачає придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав та [цінних паперів](#) в обмін на [кошти](#) або [майно](#). Інвестиції поділяються на капітальні, фінансові та реінвестиції.

Широко вживаними є поняття:

- **Інвестиційний менеджмент** — процес управління інвестиційною діяльністю.

- **Оцінка інвестицій** — [оцінка](#) можливих майбутніх [витрат](#) і [доходів](#), що можуть виникнути в результаті інвестицій у даний [проект](#) протягом очікуваного терміну його дії. Оцінка інвестицій включає оцінку ризиків і чутливості проекту, тобто того, в якому ступені можливі помилки в прогнозах можуть вплинути на очікувані результати за даним проектом. Така оцінка допомагає прийняти рішення про те, чи варто вкладати ресурси в даний проект.

Інвестиції мають фінансове та економічне визначення.

Фінансове визначення інвестицій — всі види активів (коштів), що вкладаються в господарчу діяльність з метою отримання доходу.

Економічне визначення інвестицій — видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного [капіталу](#), а також на пов'язані з цим зміни [оборотного капіталу](#), оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний [капітал](#).

Інвестиції в об'єкти підприємницької діяльності здійснюються в різних формах. З метою обліку, аналізу та планування інвестиції класифікуються за різними ознаками:

1. *За об'єктами вкладень* розрізняють реальні та фінансові інвестиції. Під [реальними інвестиціями](#) розуміють вкладення коштів у реальні активи: як матеріальні, так і нематеріальні (інноваційні інвестиції). Під фінансовими інвестиціями розуміють вкладення коштів у різні фінансові активи, серед яких найзначнішу частку посідають вкладення у цінні папери.

2. *За характером участі в інвестуванні* розрізняють прямі і непрямі інвестиції. Під прямими інвестиціями розуміється безпосереднє вкладення коштів інвестором в об'єкти інвестування. Під непрямыми інвестиціями розуміється інвестування, опосередковане іншими особами (інвестиційними або фінансовими посередниками).

3. *За періодом інвестування* розрізняють короткострокові та довгострокові інвестиції. Під короткостроковими інвестиціями розуміють звичайно вкладення капіталу на період не більше одного року (наприклад, короткострокові депозитні внески, купівля короткострокових ощадних сертифікатів тощо). Під довгостроковими інвестиціями розуміють вкладення капіталу на період більше одного року.

4. *За формами власності інвесторів* розрізняють інвестиції приватні (акціонерні), державні, іноземні та спільні.

5. *За регіональною ознакою* розрізняють внутрішньодержавні та закордонні інвестиції. Під внутрішніми інвестиціями розуміють вкладення коштів у об'єкти інвестування, розміщені в межах даної країни. Під інвестиціями за кордоном (іноземні інвестиції) розуміють вкладення коштів у об'єкти інвестування, наприклад, через створення складальних або виробничих потужностей за кордоном (прямі інвестиції).

Фінансові інвестиції — це активи, які отримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора. Під фінансовими інвестиціями розуміють вкладення коштів у різні фінансові активи, серед яких найзначнішу частку посідають вкладення у цінні папери. Фінансова інвестиція передбачає придбання корпоративних прав, цінних паперів, деривативів та інших фінансових інструментів. Фінансові інвестиції поділяються на прямі та непрямі-портфельні.

Прямі інвестиції — безпосереднє вкладення коштів інвестором в об'єкти інвестування. Пряме інвестування здійснюють підготовлені інвестори, які мають достатньо інформації про об'єкт інвестування і знають механізм інвестування. Прямі інвестиції, як правило, здійснюються у формі кредиту без інвестиційних посередників з метою оволодіння контрольним пакетом акцій компанії. Пряма інвестиція передбачає внесення коштів або майна до статутного фонду юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

Непрямі портфельні інвестиції — інвестування, опосередковане іншими особами (інвестиційними або фінансовими посередниками). Не усі інвестори мають достатню кваліфікацію для ефективного вибору об'єктів інвестування та подальшого управління ними. У цьому випадку вони купують цінні папери, що випускаються інвестиційними або іншими фінансовими посередниками (наприклад, інвестиційні сертифікати інвестиційних фондів або інвестиційних компаній), а останні розміщують

зібрані таким чином інвестиційні кошти на власний розсуд у найефективніші об'єкти інвестування, беруть участь в управлінні ними, а отримані доходи розподіляють серед своїх клієнтів.

Портфельна інвестиція передбачає придбання [цінних паперів](#), [деривативів](#) та інших фінансових активів за кошти на біржовому ринку (за винятком операцій із скупівлі акцій як безпосередньо платником податку, так і пов'язаними з ним особами, в обсягах, що перевищують 50% загальної суми [акцій](#), емітованих іншою [юридичною особою](#), які належать до прямих інвестицій).

[Капітальна інвестиція](#) — це витрати на будівельно-монтажні роботи, придбання будівель або їх частин, обладнання, інструменту, інвентарю, інші капітальні роботи і витрати на проектно-пошукові роботи, геологорозвідувальні і бурові роботи, а також витрати на відведення земельних ділянок і переселення у зв'язку з будівництвом, на підготовку кадрів для підприємств, що будуються та ін.

Інвестиційна діяльність — придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів. Інвестиційна діяльність це сукупність практичних дій [громадян](#), [юридичних осіб](#) і [держави](#) щодо реалізації інвестицій.

Інвестиційна діяльність підприємства являє собою цілеспрямовано здійснюваний процес формування необхідних інвестиційних ресурсів, збалансований відповідно до обраних параметрів інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) на основі вибору ефективних об'єктів інвестування та забезпечення їх реалізації.

Для аналізу ефективності інвестиційної діяльності в реальних інвестиціях прийнято виділяти валові інвестиції, інвестиції поновлення та чисті інвестиції (інвестиції розширення).

Інвестиційна політика — загальнодержавні принципові рішення і заходи, що визначають напрями використання капітальних вкладень у сферах і галузях [економіки](#) з метою забезпечення ефективності та пропорційності її розвитку, усунення міжгалузевих і внутрішньогалузевих диспропорцій, досягнення оптимальних співвідношень між розвитком матеріального виробництва і невиробничої сфери.

Інвестиційний клімат — сукупність чинників економічного, політичного, правового та соціального характеру, які бере до уваги [інвестор](#), ухвалюючи рішення щодо здійснення інвестицій.

Для оцінки інвестиційного клімату використовують такі узагальнюючі синтетичні показники:

- 1) політична і фінансова стабільність;
- 2) рівень загальноекономічного розвитку країни;
- 3) рівень розвитку ринкової та інвестиційної інфраструктури;
- 4) ємність внутрішнього ринку;
- 5) вартість робочої сили;
- 6) купівельна спроможність населення;
- 7) рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків.

Комплекс чинників, що визначають інвестиційний клімат, можна поділити на три групи.

1. **Інституційні:** внутрішня і зовнішня політична стабільність, національне законодавство в цілому і політика держави щодо іноземних інвестицій, господарське і фінансове право, міцність державних інститутів, менталітет, ступінь державного втручання в економіку, культура.

2. **Економічні:** загальна характеристика економіки, ємність фондового ринку, характеристика банківської сфери, стабільність національної валюти, ринкова та інвестиційна інфраструктура,

інформаційна відкритість і традиційність, податки і тарифи, вартість робочої сили, доступ до факторів виробництва.

3. Соціально-психологічні: соціальний рівень розвитку суспільства, рівень кваліфікаційної підготовки робочої сили, доступ до факторів виробництва.

Значимість кожного чинника в окремо взятій країні різна в залежності від рівня економічного розвитку, історичних та національних тенденцій.

Інвестиційні витрати (або валові внутрішні інвестиції) — витрати на придбання капітального устаткування, машин, нерухомості, у тому числі кошти домогосподарств, використаних для купівлі нового житла^[4].

У широкому змісті інвестиції представляють вкладення капіталу з метою збільшення його обсягів у майбутньому. При цьому приріст капіталу повинний бути достатній для компенсації інвесторові відмовлення від використання засобів на споживання в поточному періоді, будучи винагородою за ризик.

Під інвестиціями розуміють здійснення визначених економічних проектів у поточному періоді з розрахунком одержання доходів у майбутньому. Такий підхід до розуміння інвестицій переважає у вітчизняній і закордонній економічній літературі.

Сутність інвестицій як економічної категорії визначає їхня роль і значення на макро- і мікрорівні.

На макрорівні інвестиції є основою для розвитку національної економіки. Ефективність суспільного виробництва зростає за рахунок впливу наступних факторів:

- відновлення основних виробничих фондів підприємств і невиробничої сфери;
- збалансованого розвитку всіх галузей економіки;
- прискорення науково-технічного прогресу;
- забезпечення конкурентоздатності вітчизняної продукції;

- створення необхідної сировинної бази;
- нарощування економічного потенціалу країни;
- зниження витрат виробництва і звертання;
- розширення і поліпшення структури експорту;
- вирішення соціальних проблем;
- забезпечення структурних змін в економіці країни.

Інвестиції на мікрорівні необхідні для досягнення наступних цілей:

- збільшення і розширення сфери діяльності;
- поліпшення якості продукції;
- зниження собівартості виробництва і реалізації продукції;
- модернізації і підвищення технічного рівня виробництва;
- підвищення екологічної безпеки;
- забезпечення конкурентоздатності підприємства;
- придбання цінних паперів і вкладення засобів в активи інших підприємств.

В остаточному підсумку інвестиції необхідні для забезпечення нормального функціонування підприємств у майбутньому, стабільного фінансового стану й одержання максимального прибутку. У сукупності це визначає роль і значення інвестицій на мікрорівні.

Деякі дослідники вважають, що в макроекономіці інвестиції – це частина валового внутрішнього продукту, не спожита в поточному періоді і спрямована на приріст капіталу в економіці. На рівні мікроекономіки інвестиції визначаються як процес створення нового капіталу (включаючи як засобу виробництва, так і людський капітал).

Також інвестиції розглядають як придбання реальних або фінансових активів, тобто це поточні витрати, метою яких є одержання майбутніх вигод. Більш того, інвестиції – це обмін визначеної сьогоднішньої вартості на майбутню (можливо невизначену) вартість.

Інвестиції являють собою процес нагромадження капіталу, будучи тим самим найважливішим джерелом економічного розвитку.

Вивчення проблем інвестування галузей економіки дозволяє розуміти інвестиції як взаємодія в політико-економічному процесі двох сторін – підприємця (ініціатора проекту вкладень) і інвестора (обличчя, що фінансує проект). Однак таке трактування тільки частково характеризує сутність даної категорії. В іншому джерелі під інвестиціями мається на увазі здійснення яких-небудь економічних проектів у сьогоденні з розрахунком одержати доходи в майбутньому.

У фінансовому менеджменті поняття «інвестиції» визначають як суму засобів, вкладених інвестором у розвиток конкретного виробництва, що дозволяє йому стати одним із власників підприємства і розраховувати на одержання визначеної частини доходу.

З позиції науки про ухвалення рішення, інвестиції розглядають як усі види майнових і інтелектуальних цінностей, вкладених інвестором в об'єкти підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Аналогічно інвестиції в інвестиційному менеджменті визначаються як вкладення капіталу в грошовій, матеріальній і нематеріальній формах в об'єкти підприємницької діяльності з метою одержання поточного доходу або забезпечення зростання його вартості в майбутньому періоді.

Інвестиції як економічна категорія є: по-перше, як грошові, майнові, інтелектуальні цінності, що вкладаються в об'єкти підприємницького й іншого видів діяльності з метою одержання прибутку або досягнення соціального ефекту, по-друге, як капітальні вкладення в розвиток виробництва або невиробничу сферу. Згадані два визначення мають різний економічний зміст.

Характеризуючи економічну сутність інвестицій необхідно відзначити, що в сучасній науковій літературі цей термін іноді трактується помилково або досить вузько. Найбільш типова помилка – це підміна терміна

«інвестиції» терміном «капітальні вкладення». Поняття «інвестиції» прирівнюється до категорії «капітальні вкладення», і визначаються як сукупність витрат довгострокових вкладень капіталу в народне господарство.

Також акцентується увага на тому, що інвестиції – це сукупність засобів, реалізованих у формі довгострокових вкладень засобів, або довгострокових вкладень капіталу (капіталовкладень). Наприклад, в економічному словнику інвестиції – це довгострокове вкладення капіталу в яке-небудь підприємство з метою одержання прибутку.

Дане визначення можна вважати не повним, якщо аналізувати інвестиції виходячи з принципу терміновості, оскільки форми інвестицій можуть бути як довгостроковими – капітальні вкладення, так і короткостроковими (ощадні сертифікати, короткострокові фінансові вкладення в цінні папери).

Інвестиції також розглядаються як вкладення засобів у відтворення основних фондів. Одночасно інвестиції можуть здійснюватися в оборотні активи і різні фінансові інструменти (акції, облігації), а також окремі види нематеріальних активів, наприклад, придбання патентів, ліцензій, “ноу-хау”.

Економічна категорія «інвестиції» має більш ємний зміст у порівнянні з категорією “капітальні вкладення”. Капітальні вкладення визначаються як інвестиції (витрати) на створення нових і розширення, реконструкцію діючих основних фондів виробничого і невиробничого призначення. Капітальні вкладення в основні фонди здійснюються у формі нового будівництва, придбання, монтажу, налагодження машин і устаткування; модернізації; реконструкції. Отже, категорія “капітальні вкладення” є більш вузьким поняттям і може розглядатися як одна з форм інвестицій, що сприяє економічному ростові, але не аналогічна їй. Недостатню повноту відбиває визначення інвестицій як вкладень у формі коштів, що більш відповідає визначенню кредиту. На відміну від форм кредиту форми інвестицій можуть бути різними – спонукуване і нерухоме майно, цінні папери, нематеріальні

активи, інтелектуальні цінності. Багато авторів розуміють під інвестиціями усі витрати, що безпосередньо сприяють зростанню загальної величини капіталу в економічній системі.

Ґрунтуючись на методі теоретичного пізнання, що дозволяє розкрити сутність інвестиційного процесу, можна зробити висновок, що не кожне вкладення засобів забезпечує зростання капіталу або одержання доходу. Так, “споживчі інвестиції” не можуть відноситися до інвестицій по своєму економічному змісті, оскільки вони не збільшують загальну величину запасів капітальних благ в економічній системі або сумарній величині товарних запасів. Інвестиції розглядаються і як можливість збільшення капіталу, і як джерело досягнення цілей соціального розвитку суспільства.

Всесвітньо відомий вчений [П. Самуельсон](#) звернув увагу на тісний взаємозв'язок та взаємозалежність заощадження і нагромадження (інвестування). Розглядаючи історичні особливості слаборозвинених країн, він зазначав «збереження старих феодальних традицій» щодо торгівлі, промисловості та ощадливості, в яких «якісна структура інвестицій часто хибна з точки зору національного розвитку». Багато обмежених заощаджень йде на створення скарбів із золота та коштовностей, розкішні житлові будинки, спостерігаються «...тенденції багатих прошарків накопичувати свої заощадження за кордоном — легальними і нелегальними шляхами», що робить недоступними їх використання національною економікою для внутрішнього розвитку.

Економічну основу розповсюдження розкрадання як традиційного відтворювального елементу господарювання становить відсутність масової дрібної приватної власності. Історична практика цивілізованих країн Заходу засвідчує, що тільки поступовий, еволюційний відтворювальний процес формування приватної власності має майбутнє. Формування дійсно трудової приватної власності потребує часу. Пояснюється це тим, що нагромадження капіталу на базі трудової приватної власності досягається за рахунок

заощаджень трудових доходів та їх розширеного відтворення протягом кількох поколінь. На базі трудової приватної власності формується філософія середнього класу, про яку так багато писали Макс Вебер, Тоуні і Зомбарт.

Поведінка суб'єктів господарювання формується не тільки в умовах правового економічного поля, а й під впливом рівня усвідомленості, доступу до інформації і знань, культури та менталітету. Однією з особливих рис поведінки людини у нашому суспільстві, що протягом багатьох століть успадковується, є розкрадання. Так, щодо Росії Василь Розанов писав, що там власність складається з таких понять, як «випросив», «подарував» або «обібрав»; власної праці там дуже мало, і тому вона не має ваги і не шанується.

З минулого відомо, що Кодексом Хаммурапі (близько 1700 до н.е.) забезпечувалася правова основа для інвестицій, створенням засобу для застави шляхом кодифікації дебіторського та кредиторського права щодо заставленої землі. Покарання за порушення фінансових зобов'язань були не менш серйозні, ніж за злочини, пов'язані з травмами або смертю.

На теренах колишньої Російської імперії та так званої Країни Рад на початку 1900-х років покупці акцій, облігацій та інших цінних паперів, були описані в засобах масової інформації, наукових кіл і торгівлі, як спекулянти. До 1950 року В Радянському Союзі довгострокові інвестиції розглядали, щоб позначити більш консервативну частину спектра цінних паперів, у той час як дії фінансових брокерів та їх рекламних агентств розрізняли як спекуляцію.

1.3. Правове регулювання інвестиційної діяльності

На сучасному етапі розвитку української держави та в умовах очікування системних податкових і бюджетних реформ стає очевидним, що концентрація виключно на цивільно-правових аспектах здійснення іноземних і внутрішніх інвестицій як елемента підприємницької діяльності є не достатньою. В умовах поступового відновлення в сучасній Україні контрольної і стимулюючо-регулятивної функції фінансів на перший план виходить необхідність аналізу публічно-правового впливу інвестиційних процесів, зокрема вдосконалення (а в низці випадків – тільки формування) правових механізмів забезпечення ефективності публічного (бюджетного) та приватно-публічного (змішаного) інвестування.

Маємо констатувати, що регулювання інвестування у законодавстві здійснюється лише у загальному вигляді. Не в останню чергу це зумовлено відсутністю цілісного погляду на значну кількість проблем функціонування системи інвестування, її правову основу, а головне, нерозуміння сутності публічних інвестиційних правовідносин.

Крім того, незважаючи на закріплення в численних міжнародно-правових актах, ратифікованих Україною, можливості й доцільності використання змішаних (приватно-публічних) інвестиційних інструментів, зокрема стимулювання приватної інвестиційної діяльності, яка спрямована на вирішення суспільно-значимих соціально-економічних проблем (розширення ринку праці, розвиток інфраструктури територій тощо), вітчизняне законодавство, по-суті, не містить ні нормативно-правових основ державної підтримки такої інвестиційної діяльності, ні спеціального режиму захисту таких інвестицій [1, с.38].

Ця проблема набуває особливої гостроти у зв'язку з необхідністю швидкої зміни орієнтирів розвитку національної економіки загалом, і окремих її галузей у тому числі – з очікування іноземних інвестицій на

розвиток економіко-правових основ внутрішнього інвестування. При цьому видається, що в умовах побудови правової держави ефективна реалізація наявних декларацій про необхідність підвищення «соціальної відповідальності бізнесу», не можлива без системного вдосконалення наявної нормативно-правової бази. Ця обставина свідчить про істотне практичне й теоретичне значення формування та розвитку досліджень стосовно правового регулювання інвестиційної діяльності.

Щодо сьогодення, суть і зміст правового регулювання інвестиційної діяльності окремих галузей промисловості України найбільш доцільніше розглядати в контексті укладеного нашою країною асоціаційного договору з Європейським Союзом (ЄС). У цьому напрямку у ЄС галузь права з іноземних інвестицій стає критично важливою темою. Особливо відчутно це стало після введення виключної компетенції ЄС у прямих іноземних інвестиціях (ПІІ) і укладення Лісабонської угоди.

Так, включення ПІІ в спільну торговельну політику ЄС (СТП) підняло ряд правових проблем. Перш за все, компетенція ЄС у ПІІ в рамках СТП ще чітко не визначена. По-друге, відтепер інвестиційна діяльність інвесторів з третіх країн у ЄС має регулюватися законами та актами як ЄС, так і країн-членів, що в свою чергу веде до спільної відповідальності та матеріальних зобов'язань. Цей аспект тісно взаємопов'язаний із питанням про те, чи буде ЄС (і чи має він бути) виступати стороною міжнародного арбітражу в разі виникнення спорів з іноземними інвесторами, і якою буде роль Європейського Суду (ЄС) у цьому випадку. Рішення можуть прийматися на основі досвіду, винесеного з Договору Енергетичної Хартії, галузевої угоди, що стосується також захисту іноземних інвестицій, участь у яких брали як ЄС, так і його держави-члени. В той же час, ЄС (разом з його державами-членами) вже закінчив чи ще закінчує або проводить переговори з деякими партнерами, такими, як наприклад, Канада, США, Китай та багатьма іншими. Ці переговори мають виключно

важливе значення, оскільки вони сприятимуть формуванню майбутньої нормативно-правової бази для інвестиційної політики ЄС.

Наразі відбувається формування загально спільного уявлення про зростаючу залученість ЄС до регулювання інвестицій та правові наслідки такого регулювання з точки зору міжнародного інвестиційного права. Розуміння загально європейських підходів до визначення основних суб'єктів та юридичних джерел міжнародного інвестиційного права, а також стандартів захисту іноземних інвестицій і механізмів врегулювання спорів в міжнародному інвестиційному праві, компетенції ЄС у питаннях прямих іноземних інвестицій відповідно до СТП та цілей інвестиційної політики ЄС. Вплив нової виключної компетенції ЄС у ПП на відносини між Україною та ЄС має особливе важливе значення при розгляді досліджуваних нами питань. Відповідно акцентуємо, що для науковців, представників будь-яких галузей знань, знання матеріальних носіїв норм права повинне мати не лише теоретичне, а і практичне значення.

Інвестиційна діяльність як вид господарської діяльності має свою нормативну основу – інвестиційне законодавство. Норми права, що регулюють суспільні відносини в сфері інвестування, знаходять своє формальне закріплення у відповідних нормативних актах державних органів. Ці норми покликані регулювати сукупність складних суспільних відносин, що виникають в процесі інвестування.

Інвестиційне законодавство, виступаючи формою реалізації інвестиційного права, містить широке коло нормативних актів, які регулюють інвестиційну діяльність. Зважаючи на те, що інвестиційне законодавство все ще знаходиться лише на стадії формування і з чим пов'язана низка недоліків і проблем в його характеристиці, щонайпершу, наше дослідження має розпочатися з розгляду термінологічних визначень. Обов'язково має бути вирішене питання термінологічної зрозумілості і чіткості вживаних понять.

Визначення поняття інвестицій знаходить відображення в економічній та юридичній науках з часу введення його в науковий оборот в кінці двадцятого сторіччя. В науковій літературі відносно економічної та правової природи інвестицій немає єдиної думки. В правовій та економічній літературі, в законодавчій практиці держав існує немало визначень іноземних інвестицій. Поняття – «інвестиції» було сформульовано ще французьким економістом другої половини XVIII ст. Франсуа Кене (1694 – 1774). За його визначенням інвестиції – це необхідні для виробництва витрати, які визначають вартість товарів [10, с. 91]. У сучасній економічній теорії інвестиції трактуються в основному як набір благ, цінностей, що вкладаються у підприємницьку діяльність з метою одержання доходу (соціального ефекту у майбутньому). Більшість авторів визначають інвестиції як майнові права й інші цінності, що є об'єктом власності.

Але з правової точки зору у визначенні інвестицій більш суттєвими є питання інституту власності та джерела виникнення права власності на майно. Тому будь-які юридичні визначення іноземних інвестицій, які не містять ознак цих інститутів є надто вузькими та неточними.

Саме з врахуванням цього не позбавлене недоліків загальне визначення інвестицій, що надається в статті 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність». В ньому міститься перелік видів майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої (інвестиції) створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект. Закон України «Про режим іноземного інвестування», іноземні інвестиції визначає як цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку та досягнення соціального ефекту. А відповідно до статті 391 Господарського кодексу України іноземні інвестиції на території України можуть здійснюватись іноземними інвесторами у вигляді іноземної валюти, будь-якого рухомого та

нерухомого майна, пов'язаних з ним майнових прав; інших цінностей (майна), які відповідно до закону визнаються іноземними інвестиціями. При цьому самого визначення поняття «іноземні інвестиції» в Господарському кодексі немає.

На нашу думку, найбільш вдалим визначенням правової категорії «іноземні інвестиції» і яким слід керуватися науковцям, спеціалістам-практикам при здійсненні правового регулювання інвестиційною діяльністю будь-де (у тому числі і харчовій промисловості) і на будь-якому рівні має бути таким. Іноземні інвестиції – це майно, речі, грошові кошти, майнові права, цінні папери, об'єкти права інтелектуальної власності, вкладені їх власником – іноземним інвестором (у передбаченому законодавством України порядку та формах) в об'єкти інвестиційної діяльності на території України з метою одержання прибутку (доходу) чи досягнення соціального ефекту. Використовувати тут поняття «цінність» не доречно. Під нього підпадають й ті об'єкти, які не мають відношення до іноземних інвестицій, наприклад, людина та її життя відповідно до Конституції України є найвищими соціальними цінностями тощо.

Зважаючи на такі зауваження маємо, що під «інвестиційною діяльністю» доречно розуміти організовану суспільну «діяльність, що здійснюється в реально існуючих у країні умовах господарювання за допомогою практичних дій суб'єктів інвестиційної діяльності, функцій яких полягають у цілеспрямованому процесі знаходження необхідної кількості інвестиційних ресурсів, виборі відповідних об'єктів чи інструментів для їх вкладання, розробці і впровадженні поетапної інвестиційної програми чи стратегії та забезпеченні ефективної її реалізації з метою отримання прибутку та/чи іншого позитивного ефекту» [8]. Таке визначення досить повно враховує модель структурної побудови функціональної діяльності держави і цілком відповідає філософським концепціям діяльності та діяльних процесів.

Інвестиційна діяльність – це послідовна, цілеспрямована діяльність, яка полягає в капіталізації об'єктів власності, у формуванні й використанні інвестиційних ресурсів, регулюванні процесів інвестування і міжнародного руху інвестицій та інвестиційних товарів, створенні відповідного інвестиційного клімату й має на меті одержання прибутку або досягнення соціального ефекту. Вона є найбільш потужною формою реалізації економічних інтересів.

Як зазначає Л.К.Воронова, інвестиційна діяльність як процес створення матеріальної бази в державі (необхідних активів) є багатовекторним комплексним інститутом, відносини в якому регулюються нормами різних галузей права, у тому числі і адміністративного.

У правовій науці України, як пише Н.О. Саніахметова, відносини щодо інвестування складають предмет різних галузевих правових наук: конституційного, адміністративного, фінансового, цивільного права, комерційного і підприємницького права, міжнародного права, податкового, земельного, екологічного, трудового та ін. Це пояснюється тим, що інвестиційна діяльність за своїм правовим характером є складною, і суб'єкти вступають у різного роду суспільні відносини. А тому правове регулювання інвестиційної діяльності має міжгалузевий характер. З погляду концепції щодо публічного і приватного права регулювання інвестиційної діяльності торкається сфери як приватного, так і публічного права, тут можуть застосовуватись приватноправовий і публічноправовий методи.

Вінник О.М. наголошує, що при регулюванні інвестиційних відносин має місце поєднання приватноправових (автономних рішень, координації, рекомендацій) і публічно-правових (владних приписів) методів правового регулювання. Перші забезпечують захист приватних інтересів інвесторів (право на самостійність здійснення інвестиційної діяльності; вільне, але в межах закону, використання інвестицій і вільний вибір контрагентів; розпорядження результатами інвестування за власним розсудом), а другі –

захист суспільних інтересів у процесі здійснення такої діяльності (законодавчо закріплена необхідність дотримання технічних, радіаційних, екологічних, містобудівних, архітектурних та інших вимог під час реалізації інвестицій).

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність», інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. У свою чергу, будь-яка спільна діяльність різних суб'єктів, в тому числі й інвестиційна може бути забезпечена двома шляхами: 1) шляхом застосування влади, домінування однієї волі над іншою; 2) шляхом погодження, договору [20, с. 82].

На пострадянському просторі ініціатором погляду про існування особливої галузі права – інвестиційного – виступив О.Г. Богатирьов, який визначив цю галузь як «сукупність юридичних норм що регулюють інвестиційні відносини в умовах існування внутрішнього та міжнародного ринків інвестицій». Погляд про самостійність інвестиційного права як галузі поділяють В.В. Гущин та О.А. Овчинников, які вказують, що інвестиційне право є новою комплексною галуззю права, що являє собою сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини з приводу залучення, використання і контролю за інвестиціями та здійснюваною інвестиційною діяльністю, а також відносини пов'язані з відповідальністю інвестора за дії, що суперечать законодавству. І.З. Фархутдінов та В.А. Трапезников вважають, що інвестиційне право втілюється у своєрідних, притаманних тільки цій галузі, формах та методах правового регулювання.

З господарсько-правових позицій інвестиційне право визначає О.М.Вінник. На її думку, наявність: 1) власного предмета регулювання (інвестиційних відносин, що складаються щодо безпосереднього здійснення інвестування, його організації, управління та контролю, і переважно є різновидом господарських відносин); 2) методів правового регулювання, аналогічних методам господарського права, що забезпечують збалансоване

врахування та захист публічних і приватних інтересів (метод автономних рішень, метод владних приписів, метод координації, або узгодження, метод рекомендацій); 3) інвестиційного законодавства як нормативно-правової основи (джерела) інвестиційного права; 4) різноманітності інвестиційних відносин, зумовленої, зокрема, численністю форм інвестування, дозволяють згідно з канонами юридичної науки визнати інвестиційне право підгалуззю господарського права [19, с. 100-101].

Інвестиційне право як підгалузь господарського права зберігає таку загальну властивість господарського права, як комплексний характер. Господарське право є комплексною галуззю права, в якій зібрані правові норми різних галузей права, приурочені до одного предмета регулювання господарських відносин. При цьому господарське право, крім запозиченого з інших галузей, має досить об'ємний власний (оригінальний) матеріал (інститут внутрішньогосподарських в тому числі корпоративних, відносин, інститут банкрутства, інститут антимонопольного регулювання господарської діяльності тощо). Так само і господарське право об'єднує правові норми різних галузей права та підгалузей самого господарського права, які стосуються інвестиційної діяльності як діяльності, пов'язані з рухом капіталу [20, с. 103].

Отже, інвестиційне право – це система правових норм, спрямована на регулювання умов та процесу руху капіталу від інвестора до реципієнта інвестицій, визначення статусу інвестора та встановлення статусу капіталу як цінностей, що визнаються інвестиціями, з метою створення сприятливих правових умов здійснення інвестиційної діяльності; інвестиційне право є підгалуззю господарського права як комплексної галузі права, яка об'єднує правові норми різних галузей права та підгалузей господарського права, які стосуються інвестиційної діяльності як діяльності, пов'язаної з рухом капіталу [20, с. 104].

1.4. Умови правового регулювання інвестиційною діяльністю в харчовій промисловості

Забезпечення інвестиційної привабливості галузей економіки країни не можливе без удосконалення існуючого механізму залучення іноземних інвестиційних потоків, який повинен ґрунтуватися на сукупності економічних, політико-правових, організаційних, ринкових та інформаційних елементах, органічна взаємодія яких сприятиме нарощенню масштабів руху іноземних інвестиційних потоків, необхідних для підвищення конкурентоспроможності харчової продукції та нарощення економічного потенціалу галузі в цілому.

Ґрунтовно розглянемо це твердження на прикладі харчової промисловості України. Так, загалом сучасна вітчизняна харчова промисловість об'єднує близько 40 галузей, які виробляють продукти харчування, а також мило, тютюнові вироби. Зважаючи на наявність в Україні найбільших у світі чорноземних масивів підприємства галузі в основному переробляють сільськогосподарську сировину, що вирощується в Україні. Також вони видобувають кухонну сіль, мінеральні води. Основними галузями, що використовують продукцію рослинництва в Україні, є цукрова, олійна, плодоовочева, борошномельна. Тваринницьку сировину переробляють м'ясна та молочна галузі промисловості. Важливе значення має рибна промисловість.

Для розуміння суті і змісту правового регулювання інвестиційної діяльності в харчовій промисловості важливе значення має розуміння виробничих особливостей цієї галузі промисловості. Такі особливості в першочергово зумовлюються тим, що визначальну роль для розміщення підприємств галузі має сировина і споживач. З врахуванням цієї обставини (за чинниками розміщення) окремі підгалузі можна об'єднати у три групи.

До першої належать ті, які тяжіють до джерел сировини (цукрова, олійна, рибна, спиртова, плодовоовочевконсервна). Це зумовлюється тим, що вони використовують малотранспортабельну сировину, яка швидко псується, а також ту, яку споживають у великій кількості. Галузі, в яких затрати на перевезення готової продукції більші, ніж на транспортування сировини, орієнтуються на споживача і розміщуються в місцях великого скупчення населення (хлібопекарська, кондитерська, пивоварна, винно-горілчана та ін.). М'ясна, борошномельна, тютюнова галузі мають подвійну орієнтацію: на сировину і споживача.

Географічно, з позицій наближення до споживача, підприємства борошномельної промисловості зосереджені здебільшого у великих містах (Києві, Одесі, Харкові, Дніпропетровську та ін.), тобто орієнтуються на споживача і транспортні шляхи. Борошно використовується у хлібопекарській, макаронній, кондитерській галузях, для розміщення яких також вирішальне значення має близькість до споживача.

Важливе місце у харчовій промисловості посідає **цукрова промисловість**. В Україні сформувався один із найбільших у світі районів виробництва і переробки цукрових буряків. Підприємства цукрової промисловості розміщені переважно в лісостеповій зоні і суміжних з нею північних степових районах. Сьогодні частина їх простоє або ліквідована. Найбільша кількість підприємств цукрової промисловості розміщена у Вінницькій, Хмельницькій, Черкаській і Полтавській областях.

Олійно-жирова промисловість виробляє і переробляє рослинні жири та пов'язані з ними продукти. Близько 90 % олії отримують з соняшнику. Тому підприємства галузі розміщені, в основному, в районах вирощування соняшнику. Найбільше їх у Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Кіровоградській областях.

Базою для розвитку плодовоовочевконсервної промисловості є овочівництво і плідівництво. Основними районами її розвитку є південні

області (Одеська, Миколаївська, Херсонська), а також подільські (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька обл.) та Закарпаття. У Херсонській області, Криму та Закарпатті розвинута виноробна промисловість.

М'ясна промисловість забезпечує населення свіжим та мороженим м'ясом, напівфабрикатами, готовими виробами. За собівартістю виробленої продукції ця галузь посідає перше місце у харчовій промисловості.

Молочна промисловість виробляє масло, сир, молочні консерви, сухе, жирне і знежирене молоко. За собівартістю продукції у харчовій промисловості України вона посідає третє місце після м'ясної і цукрової. Підприємства, які спеціалізуються на випуску фасованого молока, сметани, вершків, розміщуються переважно у містах, а виробництво масла, сиру, консервованого молока орієнтується на сировину.

Рибна промисловість переробляє морську й океанічну рибу, а також частково - річкову. Переробка риби здійснюється на судах-заводах, а також на рибопереробних комбінатах у великих портових містах.

Як бачимо, харчова промисловість — одна з найбільших та найважливіших галузей промисловості України. Від рівня її розвитку, стабільності функціонування залежить стан економіки, продовольча безпека держави, розвиток внутрішнього та зовнішнього ринків, рівень життя населення. Основою для ефективного розвитку підприємств харчової промисловості є наявність сировинної бази та місця споживання готової продукції, природні умови та науково-технічний прогрес.

У харчовій промисловості України працює 22 тис. підприємств, що повністю забезпечують потреби внутрішнього ринку. За даними Держкомстату індекс промислової продукції виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Україні за січень-червень 2012р. склав 101,2% в порівнянні з відповідним періодом 2011 р. [2].

За 6 місяців 2012 р. реалізовано продукції харчової промисловості на суму 84,2 млрд. грн., що на 12,9% більше аналогічного показника за минулий

рік. При цьому питома вага реалізованої продукції харчової промисловості складала 15,1% у загальному обсязі реалізованої продукції в Україні. За цим показником галузь займає друге місце після металургійного виробництва. Зовнішньоторгівельний оборот основних видів продукції харчової та переробної промисловості за 5 місяців 2012 р. склав 5,2 млрд. долл., що на 7,2% більше аналогічного показника за минулий рік. У 2012 р. темпи зростання експорту продовольчих продуктів досягли 22,8% і майже вдвічі перевищили темпи зростання імпорту, які складали 12,6%.

Україна експортує 20% вироблених молочних продуктів і маргаринів, 50% – кондитерських виробів, 85% – соняшникової олії. Обсяг іноземних інвестицій на квітень 2012 р. склав 2,2 млрд. долл. (4,4% загального обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку України).

Отже, проаналізувавши сучасний стан харчової промисловості, виокремимо проблеми, що потребують вирішення для подальшого розвитку галузі:

- єдина спрямованість експорту за деякими видами харчової продукції (наприклад, молочна та кондитерська);
- обмеження до доступу на зовнішні ринки збуту, цікаві і важливі для наших виробників;
- недостатня купівельна спроможність населення на внутрішньому ринку;
- недостатній рівень переробки вітчизняної продукції;
- питання якості, стандартів і контролю;
- питання дитячого харчування.

Подальший розвиток цієї галузі та конкурентоспроможність вітчизняних харчових продуктів нерозривно пов'язана з модернізацією обладнання та впровадженням сучасних технологій.

У зв'язку з цим, основними завданнями є забезпечення якості та безпеки продуктів, активна участь у вирішенні проблеми диверсифікації ринків, а також стимулювання окремих пріоритетних галузей і розвиток

нових напрямків виробництва (наприклад, участь харчової промисловості у формуванні системи біоенергетики та виробництві альтернативних видів палива) [3].

Виокремивши основні проблеми можна зазначити, що сьогодні існують такі основні тенденції розвитку та функціонування ринку харчової галузі України:

1. Тривала реструктуризація та концентрація власності, диктування потужними підприємствами-гігантами умов «гри» на ринку.
2. Нестабільне інвестування підприємств харчової промисловості.
3. Динамічний розвиток багатьох регіональних ринків, тобто багато регіональних ринків проходять етапи свого розвитку із певною зазначеною динамікою.
4. Запровадження новітніх технологій, щоб переробляти сировину у готовий продукт.

Ця тенденція є надзвичайно позитивною не тільки для підприємств, але й для споживачів. Завдяки новітнім технологіям виробник має змогу скоротити витрати на перероблення, на здійснення закупівлі сировини. Підвищити якість кінцевої продукції тощо, а споживач, в свою чергу, може купити необхідний якісний товар за нижчою ціною [4].

Харчова промисловість може забезпечити істотне зростання ВВП і допомогти зайняти Україні одну з провідних позицій на ринку продуктів харчування на світовій арені. Підвищений інтерес для інвесторів представляють сегменти харчової промисловості, пов'язані з виробництвом кондитерських виробів, а також виробництво пива та напоїв в цілому, морозива, макаронних виробів, хліба та хлібопродуктів. Також є хороші перспективи для розвитку рибної та м'ясо-молочної галузі. Однією з перешкод на шляху інвесторів є неврегульованість важливих питань в сфері законодавства, тобто першим кроком по вдосконаленню галузі має стати

розробка національної стратегії продовольчої безпеки країни та перегляд існуючих стандартів у бік їх спрощення і перехід до європейських норм [5].

Отже, розглянувши основні тенденції функціонування харчової промисловості, можна визначити такі перспективи розвитку цієї галузі, а саме:

- скорочення витрат на переробку сировини підприємствами харчової галузі, підвищення рівня якості готової продукції завдяки застосуванню новітніх технологій з перспективою зниження ціни на необхідний товар для кінцевого споживача;
- перспектива отримання додаткових доходів виробником та задоволення потреб споживачів різних контингентних груп шляхом створення інноваційних продуктів підприємствами харчової галузі;
- перспектива виходу національних товаровиробників харчової промисловості на зовнішні ринки і закріплення на них, отримання більших прибутків, рекламування підприємства та торгової марки продукції на світовому рівні;
- перспектива залучення іноземних інвестицій для покращення діяльності підприємства, розширення товарного асортименту, закупівлі новітнього устаткування тощо.

Розглянувши основні тенденції розвитку харчової галузі в Україні, виокремо декілька можливих перспектив розвитку харчової галузі в Україні, а саме скорочення витрат на переробку сировини, підвищення рівня якості готової продукції, отримання додаткових доходів та задоволення потреб споживачів різних контингентних груп шляхом застосування новітніх технологій та створення інноваційних продуктів, а також вихід національних товаровиробників харчової галузі на зовнішні ринки та залучення іноземних інвестицій.

Застосування запропонованих перспектив дасть змогу вітчизняним виробникам харчової промисловості не лише забезпечити якісною

продукцією населення України, але й вийти на зовнішні європейські ринки та заохотити вітчизняних та іноземних інвесторів для діяльності в харчовій промисловості.

Загалом, з врахуванням зазначених обставин, харчова промисловість є однією з найбільш інвестиційно привабливих галузей української промисловості.

Це можна пояснити:

по-перше, швидкою окупністю інвестицій;

по-друге, наявністю широкої бази аграрної сировини для виробництва харчової продукції, а також існуванням містких ринків збуту;

по-третє, виробництва галузі характеризуються значно меншою порівняно з іншими галузями залежністю від кон'юнктурних змін на зовнішніх ринках завдяки значній ємності внутрішнього ринку та низькій еластичності попиту на продовольчу продукцію.

Зазначене підтверджується і ростом частки харчової галузі у структурі накопичених прямих іноземних інвестицій у промисловості України за 2008-2013 рр. (з 13,5 % у 2008 р. до 18,2 % у 2013 р.).

Але, поряд з цим, маємо констатувати, що в структурі основних джерел фінансування інвестицій у харчовій промисловості у 2010-2012 рр. частка коштів іноземних інвесторів не перевищувала 3,3 відсотка. Останнє є свідченням збереження в Україні тенденції останніх двох десятиліть незадовільного інвестиційного клімату. Окрім цього, необхідно зауважити, що позитивні фінансові результати діяльності демонструють переважно великі та середні підприємства. Внесок же малих підприємств до загальногалузових показників протягом 2008-2012 рр. був негативним.

На цей момент особливу увагу звертає і А. Шевченко в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень «Щодо розвитку інвестиційних процесів у харчовій промисловості України». Попри відносно високі порівняно з іншими галузями промисловості показники інвестування

харчової галузі, позитивні результати її діяльності та приплив інвестицій забезпечувалися переважно великими корпораціями (в основному з іноземним капіталом), тоді як потенціал вітчизняного малого та середнього підприємництва залишається задіяним не в повній мірі [11].

Цілком справедливою з його боку є і констатація факту щодо низької ефективності використання механізмів державної підтримки інвестування галузі. Важливим механізмом державної інвестиційної політики у харчовій промисловості України з підтримки реалізації інвестиційних проектів у галузі повинен стати механізм, запровадження якого передбачено Законом України від 6.09.2012 р. № 5205-VI «Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць». Згідно Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.08.2013 р. № 843-р «Про затвердження переліку пріоритетних галузей економіки» агропромисловий комплекс (за напрямками «виробництво, зберігання харчових продуктів, у тому числі дитячого харчування, виробництво біопалива з орієнтацією на імпортозаміщення») віднесено до пріоритетних галузей економіки. Це повинно забезпечити суб'єктам господарювання, які реалізують інвестиційні проекти у харчовій промисловості, низку податкових пільг, у тому числі нульову ставку податку на прибуток до кінця 2017 р. (з 01.01.2018 р. по 31.12.2022 р. включно – 8 %; з 01.01.2023 р. – 16 %), а також прискорену амортизацію. Проте відсутність на законодавчому рівні визначення пріоритетних галузей економіки не гарантує збереження довгострокової підтримки цих напрямів.

Зважаючи на викладене, а також маючи на увазі, що державне регулювання – це сукупність інструментів, за допомогою яких відповідні органи держави на базі законодавства та в межах своєї компетенції здійснюють вплив на процес функціонування тієї чи іншої сфери суспільного життя. Впровадження ж ринкових реформ потребує значної фінансової підтримки з боку держави. Але її внутрішні джерела дуже обмежені і

використовуються переважно для підтримки життєво важливих сфер економіки, тому велика увага повинна приділятися пошуку додаткових джерел фінансування розвитку народного господарства, серед яких велике значення відіграють іноземні інвестиції.

На сьогодні як у вітчизняних, так і в зарубіжних учених-економістів і практиків досі не відпрацьовано єдиний підхід до вибору критеріїв і системи показників оцінки інвестиційної привабливості підприємств, на основі яких потенційний інвестор може приймати рішення про доцільність вкладення коштів у той чи інший об'єкт, а також відсутня єдність питань створення моделі інтегрального показника, для прийняття такого рішення. Відсутність системності у виборі фінансових показників, обмеженість і різноплановість їх складу та змісту зменшують ступінь достовірності й об'єктивності оцінки, що здійснюється, а також неповною мірою враховують специфіку фінансово-господарської діяльності підприємств України [17, с.97].

Кожне підприємство знаходиться не в абстрактному просторі, а в певній країні, регіоні, належить до конкретної галузі народного господарства. Тому всі вказані моменти треба враховувати при вивченні його інвестиційної привабливості.

Для визначення рівня інвестиційної привабливості підприємства, необхідно спочатку виявити фактори, які обумовлюють інвестиційну привабливість країни, галузі, регіону. Підприємство при цьому є кінцевою точкою вкладення коштів.

Привабливість підприємства як об'єкта інвестування може визначатися привабливістю усіх названих вище елементів. Тому, розгляд інвестиційної привабливості промислового об'єкта починається з дослідження чинників інвестиційної привабливості країни, регіону та галузі.

Г.О. Харламова вказує, що критерії відбору статистичних показників для розрахунку факторів інвестиційної привабливості країн, регіонів, галузей промисловості такі:

- показники мають бути актуальними й адекватними реаліям;
- показники повинні мати чітке кількісне вираження, бути прогнозованими і порівнянними;
- показники повинні бути доступними для особи, яка проводить дослідження, тобто простими у залученні їх з відкритого доступу (з офіційних статистичних джерел). Ця вимога, по-перше, постає з необхідності економії часу та матеріальних витрат на проведення моніторингу, по-друге, вносить певну компоненту надійності та адекватності отриманих результатів [18,с.76].

Множину всіх визначальних факторів інвестиційної привабливості країни можна угрупувати на три класи:

1) політико-правове середовище, яке характеризується політичною стабільністю суспільства, наявністю й стабільністю нормативної бази підприємницької й інвестиційної діяльності, гарантією рівності форм власності й інвестицій та ін.;

2) економічне середовище або стабільність національної валюти, темпи росту інфляції, режим оподаткування й валютного регулювання, стан фондового ринку й фінансово-кредитної системи, ємність і платоспроможність внутрішнього ринку;

3) ресурси й інфраструктура, соціально-культурне середовище, екологія.

Міжнародна практика вибору держави-реципієнта крім оцінки загального інвестиційного клімату базується також на урахуванні специфічних особливостей самого проекту, ступені розвитку даної держави. Так, при реалізації міжнародних проектів, пов'язаних з масштабними інвестиціями, що здійснюються при сприянні Всесвітнього банку, чинники, які впливають на прийняття рішень, систематизуються по категоріях країн: що розвиваються, середнього рівня розвитку, розвинуті [19, с. 20].

Перелік факторів, що визначають інвестиційну привабливість країни з позицій Всесвітнього банку враховує ступінь її розвитку і є досить деталізованою, оскільки включає десять груп факторів державного рівня.

На нашу думку, до групи економічних умов доцільно віднести ще один важливий чинник: відносна стабільність національної валюти. Справа в тім, що як стрімка ревальвація, так і прискорена девальвація грошової одиниці призводять до порушення балансу інтересів імпортерів та експортерів, невизначеності ситуації в країні, непередбачуваності соціально-економічного розвитку суспільства.

Приплив інвестицій в країну визначає інвестиційний клімат. Під ним розуміють сукупність об'єктивних та суб'єктивних умов, які сприяють або гальмують процес інвестування народного господарства, та окремих підприємств, компаній, галузей. Суттєвий вплив на інвестиційний клімат та загальну привабливість країни як потенційного реципієнта мають фактори законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів інвестування.

А.Д. Бутко, О.Л. Шерстюк указують, що з точки зору інформаційного забезпечення всі нормативно-правові документи можна поділити на чотири блоки, виходячи з тих аспектів, які впливають на прийняття інвестиційних рішень:

- 1) гарантувальний;
- 2) дозвільний;
- 3) обмежувальний;
- 4) регулятивний [30,с.76-86].

Даний аспект правової інформації забезпечує інвесторів гарантіями, що є безпосередніми передумовами здійснення ефективної інвестиційної діяльності. Гарантувальний блок законів характеризує готовність держави визнати право суб'єктів на здійснення інвестиційної діяльності шляхом забезпечення їхніх інтересів під час інвестиційного процесу.

Категорію «інвестиційна привабливість регіону» у літературі визначають як «відповідність регіону основним цілям інвесторів, які складаються в прибутковості, безризиковості й ліквідності інвестицій, рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних і інших вимог або інтересів інвестора щодо конкретного регіону; або як положення регіону в той або інший момент часу, тенденції його розвитку, які відбиваються в інвестиційній активності. Під факторами інвестиційної привабливості регіону розуміються „процеси, явища, дії, переважного об'єктивного характеру, які впливають на інвестиційну привабливість регіону й визначають його територіальні особливості» [34,с.30].

Для визначення регіональної інвестиційної привабливості треба зібрати й обробити інформацію за багатьма різними напрямками. Одним із перших угруповань чинників з метою оцінки інвестиційної привабливості регіонів України було розроблене І.А. Бланком [19,с.178].

Воно передбачає ранжирування регіонів за п'ятьма узагальненими показниками з урахуванням їхньої питомої ваги (%):

- 1) рівень загальнооекономічного розвитку регіонів (35 %);
- 2) рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону (15 %);
- 3) демографічна характеристика регіону (15 %);
- 4) рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіонів (25 %);
- 5) рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків (10 %).

Рівень загальнооекономічного розвитку регіону характеризується такими показниками, як питома вага регіону у ВВП і національному доході, обсяг виробництва на душу населення, рівень самозабезпечення регіону основними продуктами харчування, середній рівень заробітної плати робітників, обсяг і динаміка капітальних вкладень у регіоні на душу населення, кількість підприємств.

Розвиток інвестиційної інфраструктури оцінюється кількістю підрядних будівельних компаній, обсягом місцевого виробництва будівельних матеріалів, виробництвом електроенергії на душу населення, щільністю залізничних доріг, щільністю автомобільних доріг.

Демографічну характеристику визначають питома вага населення регіону у загальній чисельності населення країни, співвідношення міського та сільського населення, питома вага працездатного населення, а також зайнятого в суспільному виробництві, рівень кваліфікації працівників тощо.

Розвиток ринкових відносин характеризується часткою приватизованих підприємств, а також підприємств державної форми власності у їх загальній кількості, числом підприємств з іноземними інвестиціями, банківських установ, страхових компаній, товарних бірж.

Поряд з факторами привабливості регіону суб'єкти інвестиційної діяльності завжди враховують галузеві чинники: прибутковість та рентабельність відповідної галузі промисловості, рівень попиту на її продукцію (послуги), темпи розвитку основних техніко-економічних параметрів, експортні можливості та імпорتنі потреби, наявність висококваліфікованого персоналу та виробничого потенціалу тощо.

Основною умовою успішного проведення аналізу інвестиційної привабливості галузі є формування повної і достовірної інформації про перспективи її розвитку, слабкі і сильні сторони, можливості підвищення майбутнього розвитку попиту та виробництва, прогнозований рівень прибутку в цілому по галузі. При отриманні перерахованої інформації по різних галузях інвестор робить вибір на основі своїх фінансових можливостей і особистому бажанні брати участь в подальшому розвитку даної галузі [37, с.101].

В.Н. Шевцова при проведенні оцінки інвестиційної привабливості галузі пропонує розглядати дві групи факторів: зовнішні і внутрішні.

Система зовнішніх чинників складається з підгруп, кожна з яких включає ряд чинників: соціальні, правові, політичні, технологічні, економічні.

Так, блок соціальних чинників включає такі чинники, як чисельність населення країни; реальний грошовий дохід населення, що розташовується; середнє душеве споживання хліба і хлібопродуктів; асортимент продукції і т. ін.

До чинників економічного середовища В.Н. Шевцова відносить обсяг виробництва продукції; число конкурентів на ринку; індекс споживчих цін; середньорічна ставка рефінансування; податок на прибуток; курс національної валюти; середні імпорتنі ціни на пшеницю; витрати консолідованого бюджету на промисловість; використання середньорічної потужності.

У блок технічних чинників входять показники, що характеризують технічний стан основних фондів, – рівень багатства галузі: коефіцієнт зносу основних фондів; якість продукції [32,с.74].

Якщо розглянути розглядали інвестиційну привабливість борошно-круп'яної підгалузі харчової промисловості України, маємо, що на основі аналізу стану підгалузі і з урахуванням дослідження структури витрат продукції, можна виділити специфічні (внутрішні) чинники галузі. В даному випадку галузь матеріаломістка, частка сировини в собівартості готової продукції складає 80-90 %. Таким чином, на зниження частки собівартості і збільшення частки прибутку в ціні продукції найбільший вплив роблять два чинники: валовий збір зерна і індекс тарифу на залізничні перевезення.

Розглядаючи вкладення реальних інвестицій в основний капітал за видами економічної діяльності, можна відзначити, що зростання інвестицій спостерігається в галузях, що швидко окупаються (паливно-енергетичний комплекс, транспорт, зв'язок, харчова промисловість, торгівля і громадське харчування, оптова торгівля продукцією виробничо-технічного призначення), а по іншим галузям рівень інвестицій або знижується, або

залишається на колишньому рівні. Це явище пояснюється відсутністю у інвесторів вичерпної інформації про сильні і слабкі сторони більшості галузей, а отже, і неможливістю об'єктивно оцінити інвестиційну привабливість окремих галузей і підприємств.

Оскільки промислове підприємство є кінцевою точкою вкладення коштів, то визначення факторів інвестиційної привабливості самого підприємства завершує процес аналізу чинників для оцінки даного економічного показника.

З цього приводу А.П. Дороговцев, А.Ю. Медведев указують, що інвестиційна привабливість підприємства залежить від величини собівартості виробництва, яка визначається зовнішніми (сировина, матеріали, паливо, енергія) і внутрішніми (система оплати праці, кількість робітників, що працюють, амортизаційна політика) чинниками.

Крім того, вони відмічають, що інвестиційна привабливість підприємств визначається також їх виробничим потенціалом, який вимірюється наявністю і станом основних фондів [13,с.7-8].

Під інвестиційною привабливістю підприємства розуміють доцільність вкладення в нього вільних коштів [14,с.328].

Для визначення інвестиційної привабливості підприємства більшість науковців та практиків пропонують використовувати широкую множину показників його фінансово-господарської діяльності [15,с.99-104; 16,с.107-130]. Їхній аналіз дозволяє оцінити можливу доходність і строки повернення вкладених коштів, а також виявити найбільш значущі за фінансовими наслідками інвестиційні ризики.

У процесі дослідження розглядаються різноманітні аспекти фінансово-господарської діяльності підприємства. Однак, для визначення інвестиційної привабливості об'єкта інвестування пріоритетне значення мають наступні групи показників:

- 1) рентабельності виробництва;

- 2) майнового стану;
- 3) ліквідності активів;
- 4) платоспроможності (фінансової стійкості);
- 5) ділової активності.

Як видно з наведеного переліку показників, усі вони ґрунтуються на даних форм фінансової звітності (Форми №1–5), які є формами публічної звітності. Але зарубіжна практика свідчить про те, що на сьогодні системи оцінки ефективності, які виходять тільки з фінансових показників звітності, втратили свою дієвість і не орієнтуються на досягнення стратегічних цілей інвестора.

Нефінансовими показниками, які часто мають вирішальне значення для оцінки інвестиційної привабливості, можуть бути:

- становище на ринку, динаміка частки ринку, яка належить аналізованому підприємству;
- географічний стан підприємства, близькість до ринків ресурсів і збуту;
- якість продукції, робіт, послуг, запропонованих клієнтам;
- мотивація та діловий імідж персоналу і менеджменту підприємства.

Використання нефінансових показників потребує від інвесторів додаткових зусиль щодо проведення досліджень за даними показниками під час прийняття рішень з інвестування [7, с.102-103].

Оцінка інвестиційної привабливості підприємства, повинна ґрунтуватися на численних чинниках системи всіх рівнів й ієрархій за період 3-5 років з урахуванням тенденцій розвитку вказаних показників.

Таким чином маємо, що на сьогоднішній день існує чотири рівні оцінки інвестиційної привабливості: державний – мегарівень; регіональний – макрорівень; галузевий – мезорівень; рівень підприємств – мікрорівень. Всі вони взаємозв'язані і взаємно доповнюють один одного.

Підприємство при цьому є кінцевою точкою вкладення коштів. Інвесторам важливо правильно вибрати привабливий регіон або галузь, а також підприємство в рамках визначення інвестиційного клімату в конкретній країні. Тому, розглядаючи інвестиційну привабливість об'єкту, необхідно проаналізувати чинники, які впливають на інвестиційну привабливість країни, регіону, галузі.

В спеціальній науковій літературі, як економічного так юридичного спрямування зазначається, що державна інвестиційна політика повинна сприяти активізації інвестиційної діяльності на всіх рівнях державної економічної політики. Слід враховувати, що макрорівень – це питання національної економіки, а мезо- і мікрорівні пов'язані з господарюючими суб'єктами, тому ці два етапи багато вчених-економістів об'єднують в мікрорівень.

На підставі об'єктивної оцінки визначені фактори, що впливають на ефективність інвестицій і інвестиційну привабливість на макро- і мікрорівнях (табл. 1.1). Необхідно відзначити, що між інвестиційною привабливістю й ефективністю інвестицій існує взаємозв'язок, оскільки з підвищенням рівня інвестиційної привабливості зростає ефективність інвестицій і навпаки. Інвестиційна привабливість держави визначається факторами, що стимулюють розвиток національної економіки.

Порядок державного управління інвестиційною діяльністю визначається законодавством України. Ефективність діяльності держави оцінюється результатами використання його потенціалу з метою задоволення потреб суспільства. Держава може мати великий потенціал, але його діяльність не буде ефективною, оскільки використовується не в інтересах суспільства.

Таблиця 1.1. Рівневі фактори інвестиційної привабливості

Рівні	
МАКРОРІВЕНЬ	МЕЗО- і МІКРОРІВНІ

Фактори	
• ефективність державою економічної політики	• ефективність економічної політики суб'єкта
• ефективність фінансової політики	• ефективність інвестиційної діяльності
• політична стабільність	• рівень економічного розвитку
• досконалість податкової системи	• досконалість податкової системи на регіональному рівні
• досконалість нормативної бази в області інвестиційної діяльності	• географічне положення, • природно-кліматичні умови
• соціальна політика держави	• структура населення
• рівень розвитку інвестиційної інфраструктури	• рівень інвестування соціальної інфраструктури
• умови для залучення іноземних інвестицій в економіку	• ступінь досконалості регіональної інвестиційної інфраструктури
• екологічна політика	• умови для залучення інвестицій
• інвестиційний ризик	• рівень економічного (інвестиційного) ризику
• рівень інфляції	• криміногенна обстановка
• темпи росту ВВП	• рівень безробіття

В умовах ринкового господарства механізм державного регулювання – це система функцій законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, здійснювана уповноваженими державними установами з метою стабілізації й адаптації існуючої соціально-економічної системи до економічних умов, що змінилися (насамперед, удосконалення її організації), особливо в агропромисловому комплексі.

Розвиток галузей економіки на макрорівні забезпечується державою шляхом:

- стабілізації законодавчої і нормативної бази з метою забезпечення

сприятливих умов розвитку підприємництва;

- невтручання органів державної виконавчої влади в господарську діяльність суб'єктів підприємництва;

- проведення ефективної політики у сферах праці і зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування;

- стимулювання розвитку приватної ініціативи як одного з факторів ефективного виробництва;

- забезпечення захисту та підтримки національного товаровиробника;

- забезпечення захисту прав власності, майна, результатів праці й інтелектуальну власність;

- підтримки заходів реформування галузей, розвиткові інфраструктури продовольчого ринку, реалізації соціальних програм і забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції.

Як показує світовий досвід, іноземний капітал у формі інвестицій надходить насамперед у ті країни, у яких створена стабільна й ефективна законодавча база щодо режиму залучення і використання іноземних інвестицій.

На сучасному етапі економічних трансформацій порядок і умови здійснення інвестиційної діяльності в Україні, і зокрема при приватизації державного майна, визначаються переліком законодавчо-правових актів, таких як:

- Законами України: «Про інвестиційну діяльність»; «Про приватизацію державного майна»; «Про режим іноземного інвестування»; «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі»;

- Указом Президента України «Про інвестиційні фонди й інвестиційні компанії»;

- Положенням про порядок державної реєстрації

іноземних інвестицій (постанова Кабінету Міністрів України, надалі КМУ), а також чинним законодавством, що регулює цивільно-правові взаємини, а саме Цивільним кодексом України; Положенням про порядок проведення конкурсів із продажу пакетів акцій відкритих акціонерних товариств, створених у процесі приватизації (наказ Фонду державного майна України, Антимонопольного комітету України і Державної комісії по цінних паперах і фондовому ринку та інші.

Відповідно до наявного потенціалу держава визначає заходи для забезпеченню стабільності й економічного росту, підвищенню рейтингу довіри до держави й уряду, що впливають на активність діяльності інвесторів. Роль і значення державних інвестицій в економіці країни розглядається подвійно. З одного боку, зменшення обсягу державних інвестицій може свідчити про фінансову неспроможність, але з іншого боку – скорочення державного інвестування характеризує рівень ринкових перетворень в економіці країни.